

FRAMING IN EEN TIJD VAN VERTWIJFELING

Baldwin Van Gorp

Hoogleraar journalistiek, Instituut voor Mediastudies van de KU Leuven.

Auteur van *Verdraaid! Het nieuws anders bekeken (Pelckmans Pro)*.

Bijna honderd jaar geleden dook de idee ‘framing’ voor de eerste keer op in de wetenschappelijke literatuur, daarmee verwijzend naar cognitieve denkpatronen die mensen onderling met elkaar delen.¹ Maar het zou nog tot de jaren zeventig van de vorige eeuw duren voor het in de sociale wetenschappen voet aan de grond kreeg, vooral door toedoen van het boek *Frame analysis* van de socioloog Erving Goffman. Ook bekend is het onderzoek uit de jaren zeventig en tachtig van de psychologen Daniel Kahneman en Amos Tversky. In een experiment toonden ze aan dat proefpersonen in een fictieve crisissituatie de voorkeur geven aan een reddingsactie met de waarschijnlijkheid van één op drie dat zeshonderd mensen het er levend van af zouden brengen dan aan een actie waarbij er vierhonderd mensen zouden sterven. De aangeboden opties waren inhoudelijk nochtans identiek; alleen de formulering wijzigde, met nadruk op de kans om mensen te redden of de zekerheid dat er dodelijke slachtoffers zouden vallen. In 2002 kreeg Kahneman voor dit onderzoek de Nobelprijs voor Economie. Sindsdien maakte het concept framing in verschillende wetenschappelijke disciplines gestage opgang.

Intussen heeft het concept framing ook ingang gevonden in het dagelijkse woordgebruik, of althans in het maatschappelijke debat. Rond 2010 dook het zes keer op in de Vlaamse pers, met in de jaren daarna telkens meer vermeldingen. In 2015 waren dat er 55, in 2016 93, in 2017 107 en in 2018. Opmerkelijk is dat dit steeds in negatieve zin gebeurde: framing is een lepe manier van de tegenstander, die de dingen anders voorstelt dan ze

in werkelijkheid zijn. Zo was er begin september 2018 de uithaal van de omstreden Dries Van Langenhove na een uitzending over de groepering Schild & Vrienden in het duidingsprogramma Pano. In een reactie beschuldigde hij de publieke omroep ervan “het toegekende belastinggeld” te gebruiken voor framing. Dit gebeurde volgens hem onder meer door “het positieve engagement” van zijn groepering neer te zetten als iets gevaarlijks door “donkere muziek” te gebruiken en alles wat Vlaamsgezind is te framen als extremistisch en racistisch.

Van Langenhove heeft de klok horen luiden, maar weet niet waar de klepel hangt. In zijn reactie maakt hij zélf immers ook volop gebruik van framing, bijvoorbeeld door te verwijzen naar dat “positieve engagement”, wat uiteraard al evenzeer een frame is. Aan framing valt simpelweg niet te ontkomen. Wel correct is zijn verwijzing naar twee basiskenmerken van framing, namelijk selecteren en benadrukken. Journalisten kunnen niet alles zeggen en tonen, en maken daarom een selectie uit het beschikbare materiaal. Sommige elementen krijgen zodoende meer nadruk dan andere (en dat kan inderdaad door gebruik van muziek). Alternatieve perspectieven op dezelfde werkelijkheid worden buiten het blikveld van het publiek gehouden. Maar framing, zeker als het gaat over kwaliteitsvolle journalistiek, houdt eveneens in dat journalisten op zoek gaan naar de meest relevante invalshoek die een bijzonder licht laat schijnen op actuele gebeurtenissen. Dat is wat er gebeurde in die bewuste *Pano*-uitzending.

In deze bijdrage formuleer ik eerst een verklaring waarom het begrip framing steeds vaker opduikt, in welke zin de populaire invulling ervan overeenstemt of afwijkt van de betekenis die het al veel langer in de academische wereld heeft. Vervolgens komt aan de orde of, en hoe het mogelijk is om framing concreet in te zetten in de eigen communicatie.

OVER FEITEN, FRAMES EN FAKE NEWS

Niet toevallig valt de intrede van de term framing in het publieke discours samen met de opgang van de typering van het huidige tijdgewricht als ‘post truth’: objectieve feiten zouden minder invloedrijk zijn bij de vorming van de publieke opinie dan emoties en persoonlijke overtuigingen. Hoewel de vraag opgeworpen kan worden of het vroeger werkelijk anders was, zouden onder

meer de verkiezing van de Amerikaanse president Donald Trump en de uitkomst van het Brexit-referendum illustraties zijn van post truth. Paradoxaal is dat net president Trump, die volgens de aangehaalde definitie aan de macht is kunnen komen door in te spelen op de bezorgdheden en angstgevoelens van de Amerikaanse kiezers, die traditionele nieuwsmedia beschuldigt van het brengen van fake news, nieuws dat niet overeenstemt met wat er werkelijk aan de hand is. Kop van jut zijn onder meer CNN en The New York Times. Journalistieke principes als objectiviteit dragen zij nochtans hoog in het vaandel. Ook op sociale media vallen regelmatig beschuldigingen aan het adres van de mainstream media (afgekort als MSM), die links progressieve leugens zouden verspreiden. Uit eigen, experimenteel onderzoek stelde ik eerder al vast dat mensen nieuws dat niet met hun eigen overtuigingen overeenstemt sneller als subjectief bestempelen.³

Burgers zijn niet meer bereid zomaar voor waar aan te nemen wat elitebronnen – waar de nieuwsmedia eveneens toe behoren – beweren. Dat is op zich een goede zaak. Maar het lijkt alsof in de plaats daarvan het eigen grote gelijk is gekomen. “Het past in mijn eigen denkraam (lees: frame) dus het is waar.” President Trump, bijvoorbeeld, speelt daarop in door vertwijfeling te zaaien en alles wat niet in zijn kraam past weg te zetten als onecht. Traditionele media proberen aan hun publiek duidelijk te maken dat het voor de juiste feiten vooral bij hen terecht kan, onder meer door factchecks te brengen van uitspraken van derden. Merk op dat dergelijke rubrieken de indruk wekken dat de door hen zelf gebrachte feiten geen bijkomende factcheck nodig hebben. De uiteindelijke conclusie van dergelijke controles is opmerkelijk genoeg niet te vatten in een eenduidig fout of juist. In De Standaard bijvoorbeeld gebruiken de redacteurs in hun factcheck-rubriek maar liefst vijf categorieën: ongefundeerd, niet waar, eerder niet waar, eerder wel waar, waar. Zelfs al gaat het over met wetenschappelijk onderzoek onderbouwde uitspraken, toch is het blijkbaar niet mogelijk om tot definitieve antwoorden te komen. Dat past helemaal in het huidige post truth klimaat.

HET WETENSCHAPPELIJKE FRAME

Framing sluit aan bij post truth omdat het benadrukt dat dezelfde gebeurtenissen en kwesties op verschillende manieren betekenis kunnen krijgen door een andere invalshoek te kiezen. Die betekenisconstructie is niet zo-

maar vanuit de feiten gegeven. De feiten op zich zijn absoluut empirisch te controleren. Dat geldt echter niet voor het frame dat gebruikt wordt om aan de feiten betekenis te verlenen. Een uit het leven gegrepen voorbeeld kan dat verduidelijken.⁴ Als ik mijn zoontje en dochtertje naar school breng, passeren we een zandweg. Er is geen reden om via die hobbelige zandweg te fietsen. Maar sinds een jaar staat mijn zoontje erop dat we langs daar rijden. Dat is begonnen toen zijn beste vriend op school vroeg: “Floris durf jij via de heldenweg fietsen?”. Sindsdien heb ik geen andere keuze dan die omweg te nemen. De zandweg is een empirisch eenvoudig te controleren feit, maar de betekenis die mijn zoon en ik eraan geven is verschillend. Voor mij is er het risico op een lekke band en de kans om later dan de schoolbel aan te komen. Mijn zoon gebruikt het frame van de superheld om betekenis aan de stoffige weg te geven. In welke mate is die heldenweg een feit? Voor mijn zoon alvast wel, want het is die werkelijkheid die zijn denken en gedrag aanstuurt.

Burgers zijn niet meer bereid zomaar voor waar aan te nemen wat elitebronnen – waar de nieuwsmedia eveneens toe behoren – beweren. Dat is op zich een goede zaak. Maar het lijkt alsof in de plaats daarvan het eigen grote gelijk is gekomen. “Het past in mijn eigen denkraam (lees: frame) dus het is waar.”

Voor maatschappelijke kwesties zoals onder meer migratie, radicalisering, klimaatopwarming en euthanasie geldt dat er verschillende probleemdefinities mogelijk zijn, die alle onderbouwd kunnen worden met feitelijke gegevens. Euthanasie “plegen” kan bijvoorbeeld worden gezien als een misdaad van de mens tegen het leven. Maar evenzeer valt te bepleiten dat euthanasie “verlenen” een daad van barmhartigheid is ten aanzien van een lijdende medemens. Er wordt dan verwezen naar waarden (barmhartigheid), geboden (gij zult niet doden), archetypes (de moordenaar, de weldoener) die als frames fungeren: ze leveren de bril van waaruit er naar de werkelijkheid gekeken wordt. Mensen gaan gedrag vertonen dat in overeenstemming is met het frame, en op die manier krijgt de sociale werkelijkheid vorm.

Het academische concept framing heeft betrekking op de verschillende manieren waarop een kwestie belicht kan worden, waarbij ieder perspectief

een frame vertegenwoordigt. In academische kringen heeft framing dus helemaal niet de kwalijke betekenis die het in het publieke discours heeft. Frames zijn cultureel gedeelde en standvastig structuren, zoals de superheld uit het voorbeeld met de zandweg, en zijn in allerlei contexten en situaties bruikbaar. Een frameanalyse houdt in dat erop systematische wijze nagegaan wordt welke frames er gangbaar zijn. Uit die oefeningen blijkt dat het nooit om een zwart-wit verhaal gaat. Zo zijn er zestien verschillende frames om het over de multiculturele samenleving te hebben, twaalf frames om aan te geven wat radicalisering inhoudt en veertien frames om te bepalen waar het bij euthanasie om draait.⁵ In die rijkheid aan mogelijke frames schuilt het grote potentieel van framing: het toont aan dat er altijd meerdere alternatieven voor handen zijn om het over een bepaald issue te hebben. De werkelijkheid geeft niet aan wat het frame moet zijn. In plaats van de illusie te koesteren dat frameloze communicatie mogelijk is, heeft het de voorkeur om zich bewust te worden van de onvermijdelijke frames in de eigen communicatie.

MET FRAMES AAN DE SLAG

Inzicht hebben in de mogelijke frames om betekenis aan een kwestie te verlenen, biedt heel wat voordelen. Niet alleen maakt dit het mogelijk om na te gaan hoe men zelf over een thema denkt of communiceert, hoe anderen dat doen en hoe de eigen communicatie genuanceerder kan. Na een bijeenkomst om vuistregels te formuleren hoe er anders over personen met een psychische aandoening kan worden gecommuniceerd, stapte een ervaringsdeskundige op me af. De dame had een presentatie bijgewoond waarin ik twaalf frames rond psychische aandoeningen voorstelde. Ze zei me dat ze dat overzicht als een soort schild gebruikte. Als ze iets potentieel stigmatiserend over psychische aandoeningen tegenkwam in de media kon ze die uitspraken beter plaatsen en kwamen ze minder hard binnen. Ik vond dat een bijzonder compliment.

Met frames aan de slag gaan, is altijd uitdagend, vooral omdat ze het zwart-wit denken doorbreken. 'Zelfcontrole' is een frame dat bijvoorbeeld sterk speelt bij psychische aandoeningen. Het is een norm die ingebakken zit in onze cultuur en die regelmatig opduikt om een erg simplistische en stigmatiserend oordeel te vellen over personen met een alcoholverslaving ("be-

heers u en stop met drinken”), anorexia (“eet wat meer”) en burn-out (“herpakt u; iedereen heeft wel eens stress”) enzovoort. Het frame zelfcontrole is duidelijk negatief en leidt tot een problematiserende definitie van een psychische aandoening. ‘Het monster’ is eveneens een problematiserend frame, maar het is minder duidelijk in welke mate het stigmatiserend van aard is. Bij ‘het monster’ wordt de psychische aandoening geëxternaliseerd: het is iets wat de weerloze patiënt aanvalt, waarmee hij of zij in een worsteling belandt en de strijd moet aanbinden. Het frame is metaforisch sterk en duikt voortdurend op in de media, bijvoorbeeld: “Depressie is een zwart gat dat je uiteenrijt” (Het Laatste Nieuws) of “Angst is een hongerig beestje” (Body Talk). Het frame verbeeldt hoe personen met een psychische kwetsbaarheid hun aandoening ervaren, en in dat opzicht is het een realiteit. Sommigen vinden echter dat het frame manifest fout is en dat het gebruik ervan streng veroordeeld moet worden. Het zou sterk stigmatiserend zijn en diametraal staan tegenover het biopsychosociale model en de herstelvisie rond psychische problemen.⁶ Wat is er dan meer feitelijk: de beleving van de directe betrokkenen of het geprefereerde model van de psychiaters?

De kunst bestaat erin om zich bewust te worden van de eigen framing en doelgericht op zoek te gaan naar frames die helpen om een genuanceerd beeld van de werkelijkheid te krijgen. Een heel ander metaforisch frame dat veel bijval krijgt in de sector geestelijke gezondheid is ‘de tocht’. Gezien vanuit dat frame vormt een psychische aandoening een ware beproeving, met pieken en dalen, waarbij er van de betrokkenen de nodige veerkracht en volharding worden verwacht. Artsen, therapeuten en vrienden zijn er om te helpen en een stuk als gids te fungeren. Het doel van deze framing is om mensen met een psychische aandoening op een andere manier naar henzelf te doen kijken, om het herstelproces mee op gang te brengen. Op die manier wordt een frame een zichzelf vervullende voorspelling, wordt het de realiteit en dus feitelijk.

Met frames aan de slag gaan, is altijd uitdagend, vooral omdat ze het zwart-wit denken doorbreken. ‘Zelfcontrole’ is een frame dat bijvoorbeeld sterk speelt bij psychische aandoeningen. Het is een norm die ingebakken zit in onze cultuur en die regelmatig opduikt om een erg simplistische en stigmatiserend oordeel te vellen over personen

CONCLUSIE

Het concept framing past perfect in een tijd waarin feiten aan belang lijken in te boeten, ten voordele van opinies en emoties. Frames zijn vaak emotioneel geladen, maar vertegenwoordigen niet louter een persoonlijke mening. Frames zijn gedeelde betekenisstructuren die recht doen aan de vele manieren om naar de werkelijkheid te kijken. Ze bieden houvast om dieper door te dringen tot de complexiteit van het leven en vele maatschappelijke discussies. Inzicht in frames helpt om verder te kijken dan een zwart-wit logica, waarbij er maar één waarheid is (namelijk de mijne). Het relatieve karakter van een specifieke positie in een verhit debat kan worden doorbroken door er een oefening van te maken er vanuit zoveel mogelijke verschillende perspectieven naar te kijken. Zodoende verbreedt de blik, komen nuances beter tot hun recht en kan het polariserend karakter van heel wat maatschappelijke discussies worden doorbroken.

N

- 1 Psycholoog Frederic Bartlett duidde in de jaren twintig van de vorige eeuw de voorstelling van generieke kennis in het geheugen aan als schemata. Computerwetenschapper Marvin Minsky, een pionier op het vlak van artificiële intelligentie, noemde die structuren *frames*.
- 2 Resultaten op basis van de zoekterm '*framing*' in GoPress Academic in de dagbladen *De Morgen*, *De Standaard*, *De Tijd*, *Het Belang van Limburg*, *Gazet van Antwerpen*, *Het Nieuwsblad* en *Het Laatste Nieuws*.
- 3 Zie daarvoor Van Gorp, B. (2006). *Framing asiel: Indringers en slachtoffers in de pers*. Leuven: Acco.
- 4 Zie voor dit voorbeeld ook mijn TEDx talk, te bekijken via <https://www.youtube.com/watch?v=09mjATJZJsM>
- 5 Zie bijvoorbeeld: Van Gorp, B., Figoureux, M., & Vandekeybus, A. (2018). *De verbindende samenleving: Zestien brillen om naar multiculturaliteit in Nederland te kijken* (rapport t.b.v. het Ministerie van Sociale Zaken en Werk, Den Haag). Leuven: Instituut voor Mediastudies.
- 6 Catthoor, K. (2018) To stigmatise, or not to stigmatise, that is the question: beeldvorming over personen met psychische problemen. *Tijdschrift Klinische Psychologie*, 48(1), 36-41.